

10. Левченко М. Вільшовики Катерининської залізниці в 1917-1918 рр. // Борці за Жовтень розповідають. (Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині). - Дніпропетровськ, 1957. - С.292-335.
11. Мельгунов С.П. Красный террор в России. - Симферополь, 1991.
12. На защите революции. Из истории Всеукраинской Чрезвычайной комиссии 1917-1922 гг. Сбор. документов и материалов. - К., 1971.
13. Отчет Екатеринославской губернской чрезвычайной комиссии с 1 января 1920 г. по 1 ноября 1921 г. - Дніпропетровськ, 1994.
14. Поляков Ю.А. Советская страна после окончания гражданской войны: территория и население. - М., 1986.
15. Тимошук А.В. Анархо-коммунистические формирования Н.Махно (сентябрь 1917 - август 1921 г.). - Симферополь, 1996.
16. Трифонов И.Я. Классы и классовая борьба в СССР в начале нэпа (1921-1923 гг.). - Л., 1964.
17. Хроника социалистического строительства на Украине (1921-1925) // Сост. С.А.Кокин, В.И.Марочко, О.Н.Мовчан. - К., 1989.
18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління в Україні, ф.3204, оп.2, спр.4, арк.43.
19. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп.20, спр.1251, арк.51.
20. Ченцов В., Іваненко В. Драма чекіста // Відроджена пам'ять: Кн. нарисів. - Дніпропетровськ, 1999. С.464-470.
21. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-і роки. - Тернопіль, 2000.
22. Ченцов В. Чекіст запасу НКВС // Відроджена пам'ять: Кн. нарисів. - Дніпропетровськ, 1999. С.383-395.
23. Шаповал Ю., Пристайко В, Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. - К., 1997.
24. Яценко В. Винним себе не визнав // Відроджена пам'ять: Кн. нарисів. - Дніпропетровськ, 1999. С.396-402.

Д.Ф. РОЗОВИК

УЧАСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ У НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ БУДІВНИЦТВІ (1917-1920 РР.)

Розовик Петро Федорович - доцент кафедри української історії та етнополітики Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, кандидат історичних наук

Лютнева (1917 р.) революція в Російській імперії, ліквідувавши самодержавство, відкрила шлях до демократизації суспільно-політичного життя держави. Внаслідок цих перетворень на теренах України посилювався процес формування політичних партій і громадських організацій, більшість з яких розгорнула боротьбу за відродження державності українського народу.

У цій боротьбі одне із чільних місць займала проблема культурного будівництва, так як внаслідок вікового гноблення царизмом українців їх національна культура була зрусіфікована, а ряд її напрямків знаходилася практично у повному занепаді.

Безумовно, що українське державне будівництво без належного культурно-освітнього рівня народу України, як зазначав М. Грушевський у своїй роботі «Про українську мову і українську школу» напередодні революційних подій 1917 р., було неможливе [11, 10].

Тому чимало українських партій і громадських організацій, зараз же після падіння монархії, розгорнули культурну роботу в масах.

З чисельних партій та рухів, навесні 1917 р., а згодом і у наступні роки провідну роль в ук-

раїнському суспільному житті відігравали такі авторитетні партії як Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), Українська демократично-хліборобська партія та ряд інших.

У програмах цих партій, поряд з проблемами будівництва Української держави, її економіки, соціально-політичного устрою як одним з головним розглядалося і питання розвитку культури. Основний зміст цих програмних положень зводився до запровадження обов'язкової безкоштовної, загальнодоступної освіти та сприяння розвитку всіх напрямків культури українського народу та національних меншин [21, 72, 80].

В добу Центральної Ради вище згадані та інші партії приймали досить активну участь у культурнотворчих процесах. Їх члени в парламенті, уряді, місцевих органах влади, різних організаціях, безпосередньо у народних масах проводили велику культурну роботу.

Серед широкого комплексу культурних перетворень цього і наступних періодів було завдання ліквідації неписьменності серед населення та підвищення його загального культурного

рівня. На це в основному і спрямовувалася діяльність партійних організацій, їх членів та співчуваючих тій чи іншій партії.

Навесні 1917 р., коли головний політичний орган України Центральна Рада знаходилася іше тільки у стадії формування, Катеринославська група УСДРП, яка по суті справи була керівним ядром всієї губернської парторганізації, уже прийняла рішення і надала допомогу місцевим видавництвам по випуску українських книжок, газет, журналів. Сприяла заснуванню українських шкіл, гімназій, бібліотек, «Просвіт» та інших культурних закладів. У доповнення до цього всі члени партії та співчуваючі отримали доручення проводити агітаційну роботу на заводах, фабриках, містах і селах по залученню населення до культурної роботи [9].

Виконуючи цю постанову, наприклад, Катеринославський партосередок виступив ініціатором заснування народного університету у місті, допоміг організувати губернські курси по підготовці учителів українців, школи з рідною мовою викладання, увести вивчення українознавчих предметів у вузах і училищах міста тощо. Партійні групи по губернії організували культурно-освітні осередки на заводах, по містах бібліотеки, групи художньої самодіяльності по населених пунктах.

Особливість культурної роботи Української партії соціалістів-революціонерів полягала в тому, що вона в основному виражала інтереси селянських мас і її члени та партійні осередки знаходилися у сільській місцевості. Тому у своїх програмних документах і особливо у резолюції четвертого Всеукраїнського з'їзду УПСР (квітень 1918 р.) його делегати поставили вимогу радикальної зміни стану культурно-освітнього рівня населення, так як його велика маса, незважаючи на позитивні зрушення, які відбувалися в культурній сфері впродовж 1917 р., залишалася неписьменною або малограмотною [20].

Виконуючи рішення з'їзду і програмні положення, партійні групи та організації УПСР, ряди яких восени 1917 р. нараховували близько 70 тис. членів, до літа 1918 р. провели досить велику культурну роботу серед сільського населення особливо у Подільській, Катеринославській, Полтавській, Київській, Харківській, Чернігівській губерніях. За їх прямою участю по селах і хуторах було відкрито сотні шкіл, курсів по ліквідації неписьменності, «Просвіт», бібліотек, клубів, гуртків художньої самодіяльності і т.п.

Це дало можливість охопити культурно-освітньою роботою десятки тисяч жителів села.

Схожу культурну діяльність в масах проводила Українська демократично-хліборобська партія, партія самостійників-соціалістів та інші українські політичні партії.

Розглядаючи культурну роботу партій періоду гетьманату слід зазначити, що незважаючи

на те, що УСДРП, УПСФ, УПСР та ряд інших партій, хоч і знаходилися в опозиції до П. Скоропадського, все таки вони продовжували проводити місцями навіть досить активну культурно-просвітню діяльність.

Так, V Конгрес УСДРП (травень 1918 р.) прийняв рішення про всебічну підтримку культурних перетворень, які проводив гетьманат, участі у цьому процесі всіх без винятку членів партії та їм співчуваючим [19, 1918 р., 29 травня].

Виконуючи постанову Конгресу, партійні організації УСДРП Харківщини, які нараховували понад одну тисячу членів, своїми власними зусиллями відкрили по містах декілька бібліотек, початкових шкіл, українську гімназію, групу вечірніх шкіл і технічних курсів для дорослих, ряд клубів, народний університет і т.д. [24].

Курс на культурне відродження українського народу активно підтримувала Українська партія соціалістів-федералістів.

Федералісти, порівняно з іншими політичними партіями і рухами, враховуючи власний попередній річний досвід культурного будівництва, підходили до вирішення цієї проблеми в добу гетьманату значно глибше і радикальніше. Вони на своєму з'їзді (травень 1918 р.) прийняли резолюцію з осудженням будь-яких спроб залишити зрусіфіковану культуру й поставили перед членами партії завдання, всюди де вони працюють, надавати максимальну підтримку розвитку української освіти, мистецтву, театрам, видавничої справи. Увійшовши в опозиційний до гетьманату Національний Союз, федералісти вимагали, щоб цей коаліційний орган послідовно добивався від П. Скоропадського проведення ним курсу на будівництво насамперед національної культури [15, 1918 р., 14 травня, 7 вересня].

Активізувала свою культурну роботу в період гетьманату Українська демократично-хліборобська партія (УДХП). Демократи-хлібороби у своїй програмі постановили добиватися того, щоб освіта в Україні була для всіх громадян доступна, обов'язкова і безкоштовна. Ця партія була одним з ініціаторів висунення на посаду гетьмана П. Скоропадського, але, незважаючи на це, вона на своєму з'їзді (червень 1918 р.) гостро критикувала проросійські культурницькі тенденції його уряду і настійно вимагала проводити культурну політику в інтересах українського народу [13].

Зрозуміло, що по своїй суті партія демократів-хліборобів, виражаючи інтереси трудівників села, центр ваги своєї культурної роботи перенесла у сільську місцевість. Найбільш результативно вона працювала у Київській, Полтавській, Харківській, Одеській, Катеринославській губерніях. При її допомозі по селах і хуторах відкривалися школи, хати-читальні, клуби, гуртки художньої самодіяльності, курси по

ліквідації неписьменності. Випускалися українська навчальна й художня література, проводилася українізація освітніх закладів, державних установ [22; 14, 1918 р., 5 грудня].

Участь у культурному будівництві, як і в добу Центральної Ради, приймали й інші партії. Але більшість з них були малочисельні і їх члени проводили в основному культурну роботу через різні просвітні, громадські організації та органи влади.

З приходом до влади Директорії, помітно активізувалася культурна діяльність цілої групи партій і рухів, особливо тих, які знаходилися в опозиції до гетьманату, німецько-австрійських окупаційних військ, діяли напівлегально і вели з ними збройну боротьбу. Зрозуміло, що ці політичні сили, вийшовши з підпілля, розпочали надавати Директорії активну підтримку у проведенні її внутрішньої та зовнішньої політики, у тому числі й культурному будівництві.

Так, у січні 1919 р. відбувся черговий VI Конгрес УСДРП, який, поряд з питаннями соціального й політичного характеру, відвів значне місце обговоренню проблеми культурного розвитку українського народу і підтвердив раніше прийнятий курс на всебічну підтримку національно-культурного будівництва в УНР [19].

На виконання названої постанови, члени партії і партійні осередки Київщини, Катеринославщини, Полтавщини посилили роботу на заводах, фабриках, залізничних станціях, при військових частинах по ліквідації неписьменності серед дорослих, організації вечірніх шкіл, бібліотек, клубів, народних університетів, «Просвіт», налагодженню випуску української літератури, періодичної преси тощо [12].

Активну культуротворчу діяльність періоду Директорії Продовжувала проводити Українська партія соціалістів-федералістів. Саме за її настійною вимогою Директорія відновила чинність закону про національно-персональну автономію, скасованого гетьманатом, внесла помітний вклад у розвиток культури національних меншин, домагалася від уряду збільшення асигнування на різні сфери культурного будівництва, направляла своїх членів партії у різні громадські й просвітницькі організації для проведення культурної роботи [14, 1918 р., 14 грудня].

У період правління Директорії продовжували вносити певний вклад у розвиток культури Українська хліборобсько-демократична партія самостійників-соціалістів та ряд інших партій.

Але особливо великий вклад в організацію культурного будівництва доби Директорії внесла партія українських соціалістів-революціонерів. Вона, зокрема, у Трудовому Конгресі (парламент УНР) з 320 чол. мала своїх представників 158 осіб і, природно, що багато українських есерів працювали у різних законодавчих комітетах, у тому числі культурно-освітньому й готу-

вали в ньому закони по культурному будівництві, які приймалися парламентом.

Таким чином, через Трудовий Конгрес УПСР досить активно впливала на увесь культуротворчий процес в УНР.

З Другим встановленням радянсько-більшовицької влади в Україні з політичної арени зійшла ціла група партій. Одні припинили своє існування, інші – емігрували за рубіж, треті – продовжували діяти самостійно, а деякі – перейшли на платформу більшовизму.

Ті партії, які залишилися окремими політичними організаціями і діяли легально, продовжували далі проводити культурну роботу. До таких насамперед відносилися УСДРП незалежна ліва, УКП, УПСР лівих та правих, соціалістичні, комуністичні, позапартійні молодіжні спілки, об'єднання, товариства та організації.

Щодо діяльності КП(б)У і комсомолу в галузі культурного будівництва у 1918-1920 рр., то ця проблема досить повно висвітлена у ряді наукових праць, монографій, дисертаційних досліджень 1920-1980-х років і вона не буде розглядатися автором у даній статті.

Наприкінці 1918 – початку 1919 р. в одній з найвпливовіших українських партій УСДРП відбувся розкол. З неї вийшла досить велика фракція (М. Ткаченко, А. Драгоманецький, Ю. Мазуренко та інші) і на її основі утворилася нова УСДРП незалежна ліва з розгалуженою мережею партійних осередків по території республіки. До входження в УКП (серпень 1919 р.) незалежники провели досить велику і різнобічну культурну роботу.

Таким наочним прикладом може послужити діяльність партійних організацій м. Києва та губернії. Вони для посилення культурної роботи створили у своїх структурах спеціальні культурно-пропагандистські секції, які спільними зусиллями з різними організаціями, відкрили в столиці ряд вечірніх шкіл, дитсадків, бібліотек, клуб ім. Т. Шевченка, видавали у своїй партійній типографії літературу для системи освіти, періодичну пресу і т.п. [25, арк. 36; 26, 1919 р., 7 червня, 19 липня].

Серед партійних осередків губернії досить велику культурну роботу проводили незалежники Черкас, Сміли, Тараши, Канева, Василькова. У цих повітах навіть по селах таких як Михайлівка, Яблунівка та інших діяли міцні партійні осередки. Вони власними зусиллями відкривали курси по ліквідації неписьменності, школи, бібліотеки, гуртки художньої самодіяльності, дитбудинки тощо [26, 1919 р., 15 червня, 20 липня].

Подібну культурну роботу проводили незалежники на Чернігівщині, Полтавщині, Катеринославщині, Волині.

Влітку 1918 р. відбувся розкол в УПСР. З її рядів вийшли Г. Гринько, В. Блакитний, А. Шумський та інші впливові лідери партії і в бе-

резні 1919 р. утворили УПСР комуністів-боротьбистів. У серпні цього ж року комуністи-боротьбисти об'єдналися з незалежними лівими і заснували Українську комуністичну партію (боротьбистів) –УКП(б). Новостворена партія нараховувала понад 15 тис. чол., мала розгалужену мережу своїх осередків і після КП(б)У була другою по чисельності, а її лідери В. Блакитний, А. Любченко, Г. Гринько та інші займали високі посади у державних структурах республіки.

Під час денікінської окупації України партія перейшла на нелегальне становище, але і у підпіллі продовжувала вести культурну роботу, зокрема, спрямовану на боротьбу проти денікінського наказу про заборону вивчення української мови у системі освіти.

Після вигнання Добровольчої армії з України УКП(б) брала активну участь по відновленню закритих денікінцями українських шкіл, клубів, бібліотек, «Просвіт», друкарень та інших культурних закладів особливо у таких губерніях як Чернігівська, Київська, Полтавська, Подільська, Херсонська [4, 1920 р., 6 січня, 15 лютого].

УКП(б) створювала також і свої молодіжні організації –Комуністичні юнацькі союзи (КЮСи), які проводили досить велику культурно-освітню роботу серед молоді і дорослого населення.

У квітні 1920 р. після ряду дискусій і організаційної перебудови УКП боротьбистів припинила своє існування і влилася в КП(б)У. Проте з 15 тис. чол. її членів в партію більшовиків вступило лише 4 тис. чол., інші перейшли в УКП або взагалі відмовилися вступати в будь-яку партію.

У березні 1919 р. на основі лівого крила есерів утворилася Українська партія лівих соціалістів-революціонерів – УПЛСР боротьбистів. Її фундаторами були В. Качинський, Є. Терлецький, М. Алексеев. На момент свого заснування партія нараховувала 8 тис. чол. і мала свої осередки по багатьох губерніях. У червні 1920 р. за рішенням IV з'їзду УПЛСР боротьбистів об'єдналася з КП(б)У.

Протягом більш як річного свого автономного існування боротьбисти провели досить велику культурну роботу в масах. Її основні напрямки були визначеними у постанові ЦК УПЛСР боротьбистів (березень 1919 р.) та у програмі, затвердженій з'їздом партії у травні 1919 р.

Виконуючи свої програмні завдання, наприклад, боротьбисти Одешини, парторганізації якої були найбільші в Україні і нараховували у своїх рядах 1200 членів та 300 чол. співчуваючих, допомогли відкрити на заводах, фабриках, по містах, селах, хуторах велику кількість шкіл, курсів лікнепу, хат-читалень, дитсадків, гуртків художньої самодіяльності, українські напівпрофесійні драматичні театри в Одесі, Березовці, Ширяєві. Налагоджували постачання на села художню літературу, періодичну пресу та про-

водили іншу культурну роботу [3, 1919 р., 1 червня].

Борьбисти Миколаївської, Херсонської, Катеринославської, Чернігівської, Полтавської губерній також власними силами заснували десятки шкіл для дорослих, відкрили групу професійних училищ, народних університетів, «Просвіт», клубів, музеїв, бібліотек, шкіл-інтернатів, курсів по підготовці учителів тощо [25, арк. 89; 3, 1919 р., 3 серпня, 1920 р., 7 лютого, 8 червня].

Щодо культурної діяльності у 1919-1920 рр. таких партій як соціалістів-революціонерів правих, Української комуністичної партії та деяких інших українських і колишніх всеросійських партій, то вони, як уже зазначалося, здебільшого були нечисельні й проводили в основному культурну роботу через державні органи і культурні організації у яких вони працювали.

У 1918-1920 рр. в Україні досить активно проходило формування різних як партійних так і позапартійних молодіжних організацій.

Процес їх утворення розпочався іще навесні 1917 р., але проходив повільно і молодь об'єднувалася в основному в студентські, спортивні, рідше політичні організації.

Проте, з поглибленням революції й національно-визвольної боротьби, зростає свідомість молоді і вона розпочала створювати власні організації, спілки, товариства, союзи по містах та селах.

Помітну допомогу молоді у створенні їх організації, проведення ними різної політичної і культурної роботи надавали такі партії як УСДРП, УПСР, УПСД та інші, а потім партії, які утворилися на їх основі – УСДРП незалежні ліві, УПЛСР боротьбистів, УКП(б) і т.п.

Природно, що по ідеологічному переконанню молодіжні організації здебільшого розділяли політичні погляди тих партій, які брали участь у їх формуванні. Але поряд з ними утворилося і багато позапартійних молодіжних об'єднань, союзів, товариств, які просто прагнули віддати силу і енергію будівництву кращого життя. Тому в 1918-1920 рр. маса молоді, яка входила до цих організацій, не була, зокрема, пробільшовицько заідеологізована, незважаючи на те, що комсомол України був у цей час найбільш масовою молодіжною організацією, стояв на платформі КП(б)У і проводив серед молоді активну більшовицьку пропаганду й організаційну роботу.

Особливо масово молодіжні організації розпочали формуватися наприкінці 1918 р.

З ініціативи УСДРП, УПСР, а потім тих партій, які утворилися на їх основі, у м. Києві та його околицях заснувалися перші підпорядковані їм організації серед студентської, робітничої і сільської молоді. Згодом їх формування розгорнулося у Київській, Чернігівській, Полтавській, Подільській, Харківській та інших губерніях.

Так, у м. Києві молодь взяла шефство над групою дитсадків, дитбудинків. Своїми силами відкрила в столиці три вечірні школи, ряд технічних курсів, декілька бібліотек, молодіжний клуб, театр, кінотеатр і т.п. [1, 1919 р., 25 квітня; 3, 1920 р., 10 березня].

Але культурну діяльність партійних і позапартійних організацій республіки перервала денікінська окупація України в ході якої були розпущені практично всі молодіжні об'єднання, товариства, спілки. Були навіть непоодинокі випадки фізичного знищення лідерів молодіжного руху по обвинуваченню їх у симпатії до Радянської влади або Директорії.

Новий етап формування молодіжних організацій розпочався після вигнання денікінців з України наприкінці 1919 – початку 1920 року. В ході цього процесу навесні 1920 р. об'єдналися комуністична спілка робітничої молоді України з комуністичною кнзакською спілкою (КЮСом), що була під крилом УКП(б). Внаслідок їх злиття утворилася Лівобережна комуністична спілка робітничої молоді України. Згодом до неї приєдналася ціла група різнопартійних і позапартійних робітничих, студентських, сільських молодіжних союзів, об'єднань., груп. Ця спілка на літо 1920 р. нараховувала понад 450 великих організацій з багатьма осередками у яких числилося 20 тис. комсомольців і понад 13 тис. співчуваючих цим організаціям. Крім цього по республіці діяло сотні позапартійних молодіжних об'єднань, товариств, союзів, які охоплювали своїм членством десятки тисяч молодих людей у різних регіонах України.

Слід зазначити, що первинним обов'язком всіх без винятку молодіжних організацій була їх активна участь у культурно-просвітницькій роботі, на що навіть Раднарком багатьом з них надавав фінансову допомогу, а також створив інститут практикантів, який готував організаторів культурної роботи в молодіжних масах.

Розглядаючи конкретний внесок молоді республіки в культурне будівництво у 1920 р., необхідно наголосити, що він був різноманітний і місцями досить ефективний.

Наприклад, на Уманщині впродовж весни-літа 1920 р. молодіжні організації утворилися у кожному з 107 сіл повіту. Вони власними зусиллями відкрили чимало вечірніх шкіл, бібліотек, гуртків художньої самодіяльності, заснували повітову газету «Червона молодь», взяли шефство над безпритульними дітьми, залучали до культурно-освітньої роботи доросле населення і т.д. [8].

На зразок Уманської схожу роботу проводили молодіжні організації Білоцерківського, Звенигородського, Черкаського та інших повітів Київщини.

Досить великомасштабну культурну роботу проводила молодь Полтавщини. На відміну від

Київської та ряду інших губерній, тут молодіжні організації, незалежно від їх партійної приналежності чи позапартійності, у вирішенні багатьох соціальних і культурних питань здебільшого діяли спільно й на цій основі створили масу організацій, союзів, товариств змішаного типу. Такі об'єднання нараховували у своїх рядах по 50–75 чол. активних членів та десятки, а то й сотні співчуваючих. Тому на середину 1920 р. у кожному населеному пункті краю, як правило, діяла молодіжна організація або осередок.

Зрозуміло, що молодь Полтавщини також внесла помітний вклад у культурно-просвітницьку роботу серед населення губернії.

Таким наочним прикладом може послужити діяльність позапартійної організації робітничої молоді м. Яготина і місцевого цукрового заводу. Вона допомогла відкрити вечірню школу для дорослого населення і молоді містечка, бібліотеку, клуб, створила групу художньої самодіяльності, зібрала експонати для музею Т. Шевченка, який був заснований в одному з приміщень колишнього маєтку графа Репніна.

Під впливом молоді м. Яготина схожі організації, групи, спілки утворилися по навколишніх селах.

У с. Капустинцях молодь заснувала свою організацію до якої увійшло 52 чол. Вона мала свої філії у с. Ташань, Фарбовані, Горбанях, Денисах, Демках. Осередки цих сіл проводили досить активну роботу по залученню молоді і дорослого населення до здобуття освіти, утворили по селах «Просвіти», гуртки лікнепу, групи художньої самодіяльності, а молодь с. Ташань, в доповнення до цього всього, заснувала у приміщеннях колишньої садиби князя Горчакова семирічну школу, велику бібліотеку, дитсадок, клуб, медичний пункт, кімнату-музей, у якій побував Т. Шевченко, тощо. Для забезпечення новостворених культурних осередків книжками, молодь названих сіл збрала гроші, поїхали у м. Київ і закупили для них необхідну навчальну, художню літературу, у тому числі й для організації художньої самодіяльності [1, 1920 р., 10 липня].

Таким чином, впродовж 1917–1920 рр. молодіжні організації України внесли великий, а місцями навіть вирішальний вклад у розгортання культурного будівництва.

У досліджуваний період помітну культурну роботу серед населення розпочали проводити профспілки України.

Але тут слід зауважити, що під час правління Центральної ради і гетьмана П. Скоропадського їх культурна діяльність була незначна, тому що профспілковий рух України, у його широкому розумінні, розпочав тільки формуватися, а в добу гетьманату, із-за тиску на нього з боку німецько-австрійських військ, багато профспілок припинили своє існування.

Проте, незважаючи на переслідування, Всеукраїнська конференція профспілкових союзів

(травень 1918 р.) прийняла рішення про всебічну підтримку культурного будівництва в державі і видала розпорядження галузевим й місцевим профспілкам розгорнути роботу по створенню шкіл, училищ, гімназій, бібліотек, клубів, театрів, дошкільних установ та інших культурних закладів.

Новий етап утворення профспілок, а відповідно посилення ними культурної роботи, розпочався в період Директорії і цей процес, з перервою на денікінську окупацію республіки, тривав впродовж усього 1919 і 1920 року.

Профспілки м. Києва, до приходу Добровольчої армії в столицю, за власні кошти відкрили по місту 14, а по губернії 47 вечірніх шкіл та мережу лікнепів у яких водночас навчалось 3,5 тис. робітників. У доповнення до цих первинних освітніх закладів заснувалася велика група бібліотек, училищ, технічних курсів, кінотеатрів, декілька народних університетів і т.д. [4, 1919 р., 23 березня, 25 травня, 9 липня].

Плідно на культурному полі трудилось всі 23 галузеві профспілки Одещини. Вони протягом 1919-1920 рр. по місту і прилеглих до нього селам відкрили 35 шкіл для дітей і дорослих, 54 бібліотеки, 11 клубів, 18 мистецьких студій. Заснували по губернії сотні курсів лікнепу, вечірніх шкіл, хат-читалень, 14 технічних училищ та десятки інших культурно-освітніх закладів [18; 7].

Особливість профспілкової роботи на Полтавщині полягала в тому, що тут навесні 1919 р. названі організації вперше в Україні розпочали утворюватися на селі. Згодом цей рух поширився й по інших губерніях республіки і, природно, що сільські профспілки брали активну участь у проведенні культурно-освітньої роботи серед сільського населення [2; 17].

З метою створення більш сприятливих умов підростаючому поколінню для здобуття освіти, навесні 1920 р. Всеукраїнський з'їзд профспілок своєю постановою звільнив всіх підлітків віком до 13 років від роботи на підприємствах (близько 10 тис. чол.) і за профспілкові та частково державні фонди направив їх на навчання в школи, училища. Поряд з цим, юнакам і дівчатам віком до 16 років був установлений чотири-п'ятигодинний робочий день з обов'язковим відвідуванням ними вечірніх шкіл, училищ, технікумів, яких впродовж 1920 р. профспілки відкрили по території республіки 587 одиниць.

За рахунок профспілок багато молоді направлялося на навчання у вузи, робфаки. Профспілки за власні кошти видавали чимало художньої літератури, періодичної преси, відкривали драматичні театри, кінотеатри, музеї, дитбудинки, групи художньої самодіяльності тощо, чим вносили помітний вклад у розвиток культури народу України.

Торкаючись питання культурної діяльності інших громадських організацій, необхідно відзначити, що в цьому процесі брали досить

активну участь різні жіночі об'єднання, які діяли у чисельних трудових колективах.

Так, жіночі організації Харківщини впродовж 1918-1920 рр. власними силами або у співдружності з іншими організаціями створили по губернії мережу курсів по ліквідації неписьменності серед жінок, відкрили немало дошкільних установ, дитбудинків. Домоглися від місцевих адміністрацій та органів влади скорочення робочого дня для працюючих багатодітних матерів, а вивільнений час допомагали їм використати для підвищення свого загального культурного і освітнього рівня [23].

Подібну культурну роботу проводили жіночі організації по всіх регіонах України.

Не залишилася осторонь культурних перетворень досить міцна і розгалужена мережа кооперативних організацій України. Вони на своєму черговому з'їзді (травень 1918 р.) вирішили створити у структурах кооперативних товариств, об'єднань, спілок культурно-освітні відділи, комісії, секції і видали розпорядження надавати фінансову підтримку проведенню різної культурної роботи в масах.

Виконуючи постанову з'їзду та ряд інших рішень, кооператори впродовж 1918-1920 рр. відкрили по Україні сотні шкіл, клубів, десятки торгово-економічних училищ. Фінансували видавництво навчальної, художньої літератури, утримання групи драматичних театрів, музеїв, бібліотек, архівів і т.п. [4, 1919 р., 3 квітня; 1920 р., 23 квітня; 6].

Культурно-просвітницьку роботу в масах проводили медичні служби України і організації «Червоного хреста». Вони випускали різну освітню медичну літературу, створювали по містах і селам медичні пункти, куточки охорони здоров'я людини [5].

Значний вклад у розвиток фізичної, естетичної, духовної культури людини і суспільства у роки визвольної боротьби внесли різні спортивні організації, товариства, клуби маса яких розпочала утворюватися в період гетьманату.

У цей час в Українській Державі розпочали формуватися національні клуби, спортивні організації по футболу, гімнастиці, важкій і легкій атлетиці, шахах, тенісу тощо та проводились по цих видах спорту змагання на першість губернії, регіону, держави, чим фактично було закладено проведення національного чемпіонату. Тут доречно зазначити, що спортивні турніри проводилися як за рахунок різних громадських організацій, меценатів, так і при допомозі держави.

Стосовно державної підтримки спорту, то цим питанням в період гетьманату займалася Рада по фізичному вихованню молоді й населення, яка діяла у структурі Міністерства народної освіти та мистецтва і відповідні підрозділи, які функціонували в урядових структурах Директорії й Раднаркому УСРР [15, 1918 р., 29 травня; 16].

Таким чином, впродовж 1917-1920 рр. політичні партії та громадські організації внесли вагомий вклад у становлення і дальший розвиток культури українського народу.

Джерела і література:

1. Вільшовик - 1919 - 25 квітня.
2. Вільшовик (Полтава) - 1920 - 3 серпня.
3. Боротьба.
4. Борьба.
5. Відродження - 1918 - 14 вересня.
6. Вісти Білоцерківщини - 1920 - 14 грудня.
7. Вісти (Одеса) - 1920 - 23 травня.
8. Вісти (Умань) - 1920 - 8 червня; 6 липня; 11 вересня.
9. Вістник товариства «Просвіта» - 1917 - 31 березня.
10. Голос Юга - 1919 - 16 сентября.
11. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. - К., 1991.
12. Життя Поділля - 1919 - 29 березня.
13. Лубенський голос - 1918 - 11 червня.
14. Наша справа.
15. Нова Рада.
16. Полтавские новости. - 1918. - 11 ноября.
17. Профессиональное движение. - 1920. - 11 сентября.
18. Профессиональная жизнь. - 1920. - 7 июня; 25 октября.
19. Робітнича газета.
20. Рух. - 1918. - 23 квітня.
21. Самостійна Україна. Збірник програм політичних партій початку ХХ століття. - Тернопіль, 1991.
22. Селянське слово. - 1918. - 28 липня; 1 серпня.
23. Сільська біднота. - 1920. - 1 липня.
24. Слово. - 1918. - 28 серпня.
25. ЦДАВО України - Ф.166 - Оп.1 - Спр.69.
26. Червоний стяг.